

ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਚੌਲ

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅੰਨਦਾਤਾ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ

ਪਾਤਰ

ਰਾਧਾ—ਮਾਂ
ਨਿੱਕਾ—ਬੱਚਾ
ਅੰਨਦੇ—ਪਿਤਾ
ਗੋਪਾਲ—ਦੋਸਤ

ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਚੌਲ

(ਕਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਮੁਲਕ-ਉੱਜੜੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ।

ਨਿੱਕਾ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬਿਮਾਰ ਪਿਆ ਹੈ।)

ਨਿੱਕਾ : ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਏ ਤੇ ਨਾਲੇ ਏਥੇ ਪੀੜ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਏ।

ਰਾਧਾ : ਮਾਂ ਸਦਕੇ ਕਿਥੇ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਏ ?

ਨਿੱਕਾ : ਇਥੇ, ਮਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਚੌਲ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ ?

ਰਾਧਾ : ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਵਾਂ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਚੌਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।

ਨਿੱਕਾ : ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਰਾਧਾ : ਪਰੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਾਲਾ ਕਾਲਾ ਦਿਉ ਉਹ ਸਾਰੇ ਚੌਲ ਖਾ ਗਿਆ।

ਨਿੱਕਾ : ਉਹਦਾ ਢਿੱਡ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਏ ਮਾਂ ?

ਰਾਧਾ : ਹਾਂ, ਉਹਦਾ ਢਿੱਡ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਏ।

ਨਿੱਕਾ : ਪਰੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਏ।

ਰਾਧਾ : ਤੈਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਏ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਗ ਲਿਆਉਂਦੀ ਆਂ।

ਨਿੱਕਾ : ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਮੈਂ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਗ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ, ਉਹ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।

ਰਾਧਾ : ਤੇਰੇ ਢਿੱਡ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਏ ਨਾ, ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਗ ਖਾਏਂਗਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗੀ।

ਨਿੱਕਾ : ਮਾਂ ਤੂੰ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਗ ਖਾਂਦੀ ਏ ? ਤੇਰੇ ਵੀ ਢਿੱਡ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਏ।

ਰਾਧਾ : ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਵੀ ਢਿੱਡ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਏ।

ਨਿੱਕਾ : ਇਹ ਢਿੱਡ ਪੀੜ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਏ ?

ਰਾਧਾ : ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਐਵੇਂ ਸਿਰ ਨਾ ਖਾਹ।

ਨਿੱਕਾ : ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਚੌਲ ਜੋ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ।

(ਨਿੱਕੇ ਨੂੰ ਉਥੇ ਛੱਡ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੀ ਏ।)

ਨਿੱਕਾ : (ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ) ਪਰੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਦਿਉ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਭੈੜੇ ਦਿਉ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵਾਂਗਾ।

(ਗੋਪਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਗੋਪਾਲ : ਕਿਹਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਂਗਾ ਨਿੱਕੇ ?

ਨਿੱਕਾ : ਗੋਪਾਲ ਚਾਚਾ, ਪਰੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਾਲਾ ਦਿਉ ਸਾਰੇ ਚੌਲ ਖਾ ਗਿਆ ਏ, ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ।

ਗੋਪਾਲ : 'ਚ, 'ਚ-ਤੂੰ ਤਾਂ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਏ-ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦਾ।

ਨਿੱਕਾ : ਫੇਰ ਗੋਪਾਲ ਚਾਚਾ ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਈਂ।

ਗੋਪਾਲ : ਅੱਛਾ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ, ਪਰ ਦੱਸ ਤੇਰਾ ਬਾਪੂ ਕਿੱਧਰ ਗਿਆ ਏ।

ਨਿੱਕਾ : ਬਾਪੂ ਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਗ ਲੈਣ ਗਈ ਏ।

ਗੋਪਾਲ : ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਗ ?

ਨਿੱਕਾ : ਹਾਂ ਗੋਪਾਲ ਚਾਚਾ, ਮੇਰੇ ਢਿੱਡ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਮੈਂ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਗ ਖਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਗੋਪਾਲ : ਇਹ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਏ ?

ਨਿੱਕਾ : ਮਾਂ ਨੇ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਬੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦੀ।

ਗੋਪਾਲ : ਅੱਛਾ ਤੂੰ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਅੰਨਦੇ ਦੇ ਘਰ ਭੁੱਖ ਆਈ ਏ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਵੇਖਾਂਗਾ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਮੈਨੂੰ ਕਮੀਨਾ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ-ਹੁਣ ਕੰਮ ਬਣੇਗਾ-ਪਰ ਕੀ ਰਾਧਾ ਮੰਨੇਗੀ-ਮੰਨੇਗੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ? ਇਕ ਮਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬੱਚਾ ਪਹਿਲੇ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਰਨ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੋਏ ਉਹ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ?

(ਰਾਧਾ ਆਈ ਏ)

ਰਾਧਾ : ਕੌਣ ਗੋਪਾਲ ਤੂੰ ?

ਗੋਪਾਲ : ਹਾਂ ਭਾਬੀ, ਏਧਰੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਆਖਿਆ ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਖਬਰ ਲੈਂਦਾ ਜਾਵਾਂ-ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਦਿਨ ਆ ਗਏ ਨੇ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਘਰ ਉੱਜੜ ਗਏ ਨੇ।

ਰਾਧਾ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੰਨਦੇ ਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਬਾਰ ਕਹਿ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲੇ ਚੱਲੀਏ ਪਰ ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਨੀ।

ਗੋਪਾਲ : ਸ਼ਹਿਰ ਕੀ ਕਰਨ ਜਾਏਂਗੀ ਭਾਬੀ ? ਸੁਣਿਆ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕੁੱਤਿਆਂ ਵਾਕੁਣ ਮਰਦੇ ਪਏ ਨੇ।

ਰਾਧਾ : ਤੇ ਏਥੇ ਹੁਣ ਕੀ ਪਿਆ ਏ ?

ਗੋਪਾਲ : ਆਹੋ ਇਥੇ ਵੀ ਕੀ ਪਿਆ ਏ। ਪਰ ਅੰਨਦੇ ਕਿਥੇ ਗਿਆ ਏ ?
 ਰਾਧਾ : ਮਹਾਜਨ ਕੋਲ ਗਿਆ ਏ, ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਮਦਦ ਕਰਦੇ।
 ਗੋਪਾਲ : ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ-ਭਾਬੀ ਇਕ ਗੱਲ ਆਖਾਂ, ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੰਬੂ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਮਦਦ ਮੰਗਣ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ?
 ਰਾਧਾ : ਤੰਬੂ ਵਾਲੇ ?
 ਗੋਪਾਲ : ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਆਏ ਨੇ-ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਚੋਲ ਦੇਣਗੇ।
 ਰਾਧਾ : ਪਰ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਚੋਲ ਕਿਉਂ ਦੇਣਗੇ ?
 ਗੋਪਾਲ : ਉਹ ਦਾਨੀ ਜੋ ਹੋਏ।
 ਰਾਧਾ : ਅੱਛਾ ਅੰਨਦੇ ਆਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ।
 ਗੋਪਾਲ : ਨਾ, ਅੰਨ ਦੇ ਨੂੰ ਨਾ ਪੁੱਛੀਂ, ਉਹ ਬੜਾ ਆਕੜ ਖਾਂ ਏ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਵੇਗਾ।
 ਰਾਧਾ : ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪੁੱਛੇ ਬਗੈਰ ਕਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।
 ਗੋਪਾਲ : ਦੇਖ ਲੈ, ਮੈਨੂੰ ਉਹਦਾ ਪਤਾ ਏ ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਿੱਕੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ-ਉਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਆਕੜ ਕਰਦਾ ਏ-ਪਰ ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਕੜ ਕਾਹਦੀ ?
(ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)
 ਰਾਧਾ : ਗੋਪਾਲ ਠੀਕ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਘਰ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਕੜ ਕਾਹਦੀ। ਮੇਰਾ ਲਲਵਾ ਦੁੱਧ ਲਈ ਤੜਪ -ਤੜਪ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ਪਰ ਦੁੱਧ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਉਂਦੀ ? ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਚੋਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਦਾਣਾ ਪੇਟ ਵਿਚ ਨਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮੇਰਾ ਵੱਸ ਚਲਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਕਤਰਾ ਦੁੱਧ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ, ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਨਿੱਕੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਰਨ ਦਿਆਂਗੀ। ਮੈਂ ਤੰਬੂ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਜਾਵਾਂਗੀ-ਪਰ ਕੀ ਅੰਨਦੇ ਜਾਣ ਦੇਵੇਗਾ ? ਪਰ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੱਸਾਂਗੀ।
(ਇਹ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਏ ਕਿ ਅੰਨਦੇ ਮਾਯੂਸ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਏ।)
 ਅੰਨਦੇ : ਕੀਹਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਏਂ ਰਾਧੇ ?
 ਰਾਧਾ : ਨਿੱਕੇ ਨਾਲ, ਦੇਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਸੁੱਧ ਪਿਆ ਏ, ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਏ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਲਲਵੇ ਵਾਂਗ ਕਿਧਰੇ ?... ..
 ਅੰਨਦੇ : ਤੈਨੂੰ ਡਰ ਏ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਲਲਵੇ ਵਾਂਗ ਕਿਧਰੇ ਮਰ ਨਾ ਜਾਏ-ਇਸਨੂੰ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
 ਰਾਧਾ : ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਅਵੱਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਏਂ ?
 ਅੰਨਦੇ : ਅਵੱਲੀਆਂ ਨਾ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰਾਂ, ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਹੱਥਾਂ

ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ - ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਣ ਧਾਨ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਉਗਾਇਆ ਹੋਵੇ ਉਹ ਅੱਜ ਚੌਲ ਦੇ ਇਕ ਦਾਣੇ ਪਿਛੇ ਤਰਸਣ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ। ਅੱਜ ਗਿਰਝਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਮੁਰਦਾਂ ਡੰਗਰਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਹੁਣ ਜੀਉਂਦੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਰਾਧੇ : ਭੁੱਖ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦੇ ਇਨਸਾਨ ਵੀ ਮੁਰਦਾ ਡੰਗਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਅੰਨਦੇ : ਪਰ ਮੈਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਮੁੱਕੀ ਵੱਟ ਕੇ ਆਖਿਆ ਅੰਨਦੇ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ।

ਰਾਧਾ : ਤੂੰ ਮਹਾਜਨ ਕੋਲ ਗਿਆ ਸੀ ?

ਅੰਨਦੇ : ਹਾਂ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਦ ਮੈਂ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਮੰਗੇ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦੇ - ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦੇਵਾਂ ਤਾਂ ਫੇਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਚੌਲ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਦਾਣੇ ਵਾਸਤੇ ਤਰਸਾਂ।

ਰਾਧਾ : ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕਿਤਨੀ ਫ਼ਸਲ ਸੀ, ਕਿਤਨੇ ਚੌਲ ਸਨ ਪਰ ਐਤਕੀ ਇਕ ਦਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਅੰਨਦੇ : ਚੌਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਧਰੇ ਲੁਕ ਗਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਹਾਜਨ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਉਹਦਾ ਮੋਟਾ ਢਿੱਡ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਮੱਟ ਏ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਲ ਦਾ ਫਾਲਾ ਉਹਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਮਾਰਾਂ ਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਦਾਣਾ ਕੱਢ ਲਵਾਂ।

ਰਾਧਾ : ਅੱਛਾ ਤੂੰ ਏਥੇ ਨਿੱਕੇ ਕੋਲ ਬੈਠ। ਮੈਂ ਤੰਬੂ ਵਾਲਿਆਂ ਵੱਲ ਹੋ ਆਵਾਂ, ਸੁਣਿਆ ਏ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਦਾਨੀ ਆਏ ਨੇ।

ਅੰਨਦੇ : ਦਾਨੀ ਨਾ ਕਹੋ ਰਾਧੇ, ਵਿਉਪਾਰੀ ਆਏ ਨੇ।

ਰਾਧਾ : ਪਰ ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਆਏ ਨੇ ? ਏਥੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਅੰਨਦੇ : ਜਿਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉਹ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਆਏ ਨੇ ਉਹ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਾ ਰਹੇ।

ਰਾਧਾ : ਅੱਛਾ ਮੈਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਨੀ ਕੋਲ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹੀ ਤਰਸ ਖਾ ਜਾਏ।

ਅੰਨਦੇ : ਉਹ ਕਿਸ-ਕਿਸ 'ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਏਗੀ ?

ਰਾਧਾ : ਨਹੀਂ ਪਿਛਲੀ ਵਾਰੀ ਜਦ ਉਹਦੇ ਬੱਚਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਰੀ

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਹਨੂੰ ਘੁੱਟਦੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਨਾਲੇ ਉਹ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਐ, ਰੋਜ਼ ਦੇਵੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀ ਏ।

ਅੰਨਦੇ : ਤਾਂਗੀਓ ਸ਼ਾਇਦ ਦੇਵੀ ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ ਐ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰੁੱਸੀ ਹੋਈ ਐ।

(ਰਾਧਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅੰਨਦੇ ਨਿੱਕੇ ਕੋਲ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਨਿੱਕਾ : ਮਾਂ, ਮਾਂ

ਅੰਨਦੇ : ਨਿੱਕੇ ਮਾਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਚੌਲ ਲੈਣ ਗਈ ਏ।

ਨਿੱਕਾ : ਸਾਡਾ ਲਲਵਾ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਫੇਰ ਮੈਂ ਲਲਵਾ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂਗਾ।

ਅੰਨਦੇ : ਨਹੀਂ ਬੇਟੇ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਕਹੀਦਾ, ਠਹਿਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਵਾਂ।

(ਅੰਨਦੇ ਉਹਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਫਿਰ ਲੇਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਪਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਗੋਪਾਲ : ਅੰਨਦੇ ਫੇਰ ਭੁੱਖਾ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਸਾਲਿਆ!

ਅੰਨਦੇ : ਗੋਪਾਲ ਤੂੰ ? ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਏ ਕਿ ਤਾੜੀ ਪੀ ਕੇ ਏਥੇ ਨਾ ਆਇਆ ਕਰ।

ਗੋਪਾਲ : ਏਥੇ ਨਾ ਆਇਆ ਕਰਾਂ, ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਯਾਰ ਨਹੀਂ ? ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਅਥਾੜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ।

ਅੰਨਦੇ : ਅਸੀਂ ਦੋਸਤ ਹਾਂ ਪਰ ਹੁਣ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਕਮੀਨਾ ਏ, ਤੂੰ ਕੁਝ ਪੈਸਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਬੀਵੀ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ।

ਗੋਪਾਲ : ਮੈਂ ਨੀ ਵੇਚੀ, ਉਹ ਸਾਲੀ ਭੁੱਖੀ ਸੀ - ਚਾਰ ਦਿਨ ਉਹਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਧਾ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਹਦੇ ਕਫਨ ਦੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਸਨ।

ਅੰਨਦੇ : ਇਸ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਉਹਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਗੋਪਾਲ : ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ - ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ ਏ - ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਵਿਕ ਗਈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬੀਵੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਅੰਨਦੇ : ਤੇ ਹੁਣ ਤੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀਵੀਆਂ ਦੇ ਸੌਦੇ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਏਂ ਪਰ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝੇਗਾ, ਤੂੰ ਐਸੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦਾ।

ਗੋਪਾਲ : ਤੂੰ ਵੀ ਉਸੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਡਿੱਗੇਗਾਂ, ਦੱਸ ਰਾਧਾ ਕਿਥੇ ਗਈ ਏ ?

ਅੰਨਦੇ : ਰਾਧਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਨੀ ਕੋਲ ਚੌਲ ਲੈਣ ਗਈ ਏ।
ਗੋਪਾਲ : ਚੌਲ ਤਾਂ ਅੰਨਦੇ ਹੁਣ ਇਕੋ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਮਿਲਣੇ ਨੇ ਜਿਥੇ ਮੇਰੀ ਕੰਮੋ
ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਰਾਧੇ ਜਾਏਗੀ।
ਅੰਨਦੇ : (ਚੀਖਦੇ ਹੋਏ) ਗੋਪਾਲ, ਗੋਪਾਲ...
ਗੋਪਾਲ : ਨਰਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਏਂ, ਮੈਂ ਚੱਲਿਆਂ ਹਾਂ ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ, ਜੇਕਰ
ਸੌਦਾ ਨਾ ਕਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਈ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ
ਬੜੇ ਪਾਜੀ ਨੇ

(ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ-ਕਹਿੰਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ।)

ਅੰਨਦੇ : ਪਾਜੀ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ ਪਰ ਰਾਧਾ ਆਈ ਕਿਉਂ ਨਾ।
*(ਨਿੱਕਾ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ 'ਬਾਪੂ' ਤੇ ਫੇਰ ਬਾਵਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ
ਹੈ।)*

ਨਿੱਕੇ, ਨਿੱਕੇ ਇਹ ਗਿੱਦੜ ਕਿਉਂ ਬੋਲਦੇ ਪਏ ਨੇ, ਨਹੀਂ ਨਿੱਕੇ ਤੂੰ
ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਤੂੰ ਜਦੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਏਂਗਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ
ਜਾਵਾਂਗੇ, ਹਲ ਚਲਾਵਾਂਗੇ, ਨਿੱਕੇ ਪਰ ਤੂੰ ਬੋਲਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ,
ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ।

(ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਰਾਧਾ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।)

ਰਾਧਾ : ਅੰਨਦੇ (ਅੰਨਦੇ ਬੋਲਦਾ ਨੀ) ਅੰਨਦੇ, ਬੋਲਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ
ਨਾਲ ਨਾਰਾਜ਼ ਏਂ, ਮੈਂ ਬੱਸ ਅੱਜ ਹੀ ਗਈ ਸਾਂ - ਫੇਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ
ਜਾਵਾਂਗੀ, ਉਹ ਬੜੇ ਪਾਜੀ ਨੇ।

ਅੰਨਦੇ : ਕੌਣ ਪਾਜੀ ਨੇ ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਨੀ ਕੋਲ ਗਈ ਸੀ।
ਰਾਧਾ : ਮੈਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਨੀ ਕੋਲ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇਣ ਤੋਂ
ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਫੇਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੰਬੂ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਗਈ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਖੜਾਈ ਰੱਖਿਆ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੀਆਂ ਲੱਤਾਂ
ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਲੱਪ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ
ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੰਬੂ ਅੰਦਰ ਖਿੱਚ ਲਿਆ, ਮੈਂ ਮਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਆਈ
ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਇਹ ਚੋਲੀ ਵੀ ਪਾੜ ਦਿੱਤੀ ਏ। ਨਿੱਕੇ, ਨਿੱਕੇ...

ਅੰਨਦੇ : ਨਿੱਕੇ ਉੱਠ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਚੌਲ ਲਿਆਈ ਏ।

ਰਾਧਾ : ਪਰ ਏਹ ਬੋਲਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ?

ਅੰਨਦੇ : ਰਾਧੇ ਇਹ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇਗਾ, ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਚੌਲ ਇਸਨੇ
ਨਹੀਂ ਖਾਧੇ। ਇਸਨੂੰ ਇਹ ਪਚਣੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। (ਚੌਲਾਂ ਨੂੰ ਡੇਗਦਾ
ਹੋਇਆ) ਕਿੰਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਇਹ ਚੌਲ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ

ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿੰਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਇਹ ਚੌਲ ਜਦੋਂ ਇਹ
ਕਾਲੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਰੋ ਨਾ ਰਾਧੇ, ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਦੀ
ਚਿਖਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬਣਾਵਾਂਗੇ, ਇਹ ਚਿਖਾ ਦੀ ਰਾਖ
ਸਾਡੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇਵੇਗੀ।

